
POLITIKA

A MAGYAR KULTÚRÁRÓL

GOBBY FEHÉR GYULA

KETTŐSSÉGÜNK A TÜKÖRBEN

Ha olvasgatjuk elődeinket, akik a magyar kultúra egészével foglalkoztak, hamar rájövünk, hogy szerintük kultúránk mindig is kettős viszonyban volt Európával. Nagyon sok olyan utalást, hogy ne mondjam, hencegést találunk közíróink, tanulmányíróink és szépíróink tollából, miszerint mi igenis képesek vagyunk olyan alkotások létrehozására, amelyek bármikor vetekedhetnek, sőt vetekednek is az öreg kontinens legjobbjainak műveivel, másrésről ugyanazoktól az íróktól olyan kitételeket is idézhetünk, amelyekben sajnálkozásukat fejezik ki, hogy milyen nagyon lemaradtunk a kontinens átlagkultúrájától, és biztatást, mennyire kell igyekeznünk, hogy ezt az „évszázados” vagy „évtizedes” lemaradást behozzuk. A magyar kultúra legjobbjai mind-mind előrelátó terveket készítettek, miképpen szükségeltetik ezt a lemaradást behozni, miképpen záródjunk föl ama tiszteletre méltó és csodálni való európai átlaghoz. Erről beszél már Csokonai, erről olvashatjuk Kazinczy szép sorait, de ennek érdekében lép az országgyűlés elé Széchenyi, erről ír magunkat ostromló verset Petőfi, terveket farag sorra Bajza József, báró Kemény Zsigmond, majd ostromozza népét Ady Endre, ezért ír irodalomtörténetet Babits Mihály, ezért áll be a napi fordítás taposómalmába Kosztolányi Dezső, erről ír könyveket, alkotja tervek halmazát Németh László, és egész könyvtárnyi cikksorozatot Illyés Gyula. Nehogy azt higgyük, ez a századvég lecsillapította a kedélyeket ebben a tekintetben. Ma is téma az együtt haladás vagy lemaradás a magyar kultúrában. Esterházy évtizedek óta tréfás és elmés sorokat ír erről, Konrád György megkísérelte több könyvben kidolgozni a stratégiát, hiszen az értelmiségről mint uralkodó osztályról szóló könyve, amelyet Szelényi Ivánnal írt közösen, tulajdonképpen nem más, mint a fölzárkózásnak egy utópisztikus változata, az *Európa köldökén* című könyve pedig ennek a folyamatnak napi jelentésekbe foglalt változata, és nagyon lehetségesnek tartom, hogy az egész *Antipolitika* című, világszerte megvilágosodásként fogadott fróji lázadását sem másért

írta, mint azért, hogy elszakítsa magát a mindennapok visszahúzó pókhálójától, kitepje magát a közönséges valóság visszahúzó mocsarából, és egyszeriben ott találja magát az élvonalban, a többi gondolkodó, alkotó emberrel egy szinten, mérhetően, egyenrangúságban. És hát miért születnek egyre-másra a néha ki nem mondott célt követő folyóiratok, mint amilyen az *Európai utas* vagy a *Nemzetközi Lettre*, ahova annyian szeretnének bedolgozni? Éppen azért, hogy önmagunk előtt bizonyítsuk, mi mindnyájan, akárhol vagyunk, akárhol dolgozunk, cakompakk benne vagyunk a nagyfene európai kultúrában. Együtt a görög hagyományokkal, együtt a keresztény hagyományokkal, együtt a multikulturálisnak nevezett, irigylésre méltó egyveleggel, és együtt a leghaladóbb dadaista-szürrealista-avantgárd-posztmodern folyamatokkal, ha a fene fenét eszik is. Ami, mármint az együttlétet illeti, igaz is, benne vagyunk bizony nyakig. Ahogy benne vannak a dánok is, a svédek is, nyelvrokaink, a finnek is, meg a többiek. És némely esetben sikeresen, némely esetben meg nem. Mert ki tagadhatná, hogy az előbb említettek közül Konrád György vagy Esterházy Péter az európai irodalom élvonalában van most is, minden frissen megjelent írásában naprakészen is, de ki merné kétségbe vonni, mondjuk, Susan Sontag megállapítását, hogy Nadas Péter egyike a világ legjobb íróinak a jelen pillanatban, vagy azt a népszerűséget, amelyet Hubay Miklós drámái érnek el világszerte a színpadokon, vagy azt a kemény német márkákkal megfizetett, tehát konkrétan lemérhető ismeretséget és keresettséget, amelyet Monoszló Dezső rádiójátékai érnek el az európai, és nemcsak az európai rádióállomások műsorában, vagy azt a szintén kemény valutában kifejezhető lelkesedést, amellyel a filmgyártó cégek Szabó István rendező után vetik magukat, azt remélve, hogy az elismerések pénzzel is mérhető öbleibe vezeti kissé megdőlt pénzügyi hajóikat? Az ambivalens viszony tehát tovább tart. A magyar kultúra egyrészt Európában van, jelen van, keresett is, vásárolt is, másrészt állandó visszacsengő mottója az Európa felé való igyekvés, a nyavalygás a lemaradásról, amely szempont szintén ezer érvel bizonyítható, végeredményben elismerhető és fölismerhető is. Mert ha egy évtizede még Hankiss Elemér, Vitányi Iván meg a többi vezető szociológus azt állította, hogy a magyar társadalom egy új reformkorban él, amelyből villámgyors utakat kerestek az európai biztonság és stabilitás felé, akkor a mai helyzetben bizony nem a reformokról, nem az államilag vezérelt és főleg pénzelt új utakról írnak, hanem az átmenet tömör gonoszságáról, amely egy csöppet sem törődik szentimentális okokkal, oda se figyel a magyar kultúra sorsáról szóló nyafogásra, hiszen ettől sokkal fontosabb, kemény forintokban kifejezhető gondjai vannak, azaz vagyis: ki kit csap be, hogy holnap is megállhasson a tőzsdén, és ki esik seggre, mikor aláír egy szerződést, amellyel eladja lelkét is egy külföldi kis csalónak. Petőfit parafrázálva: ha Magyarország a tőzsde tagja, a kultúra csak kis bokréta rajta. Furcsa változáson ment át a kultúra az anyaországban is, meg a környező országok magyarságában is. Amíg azelőtt az elit kultúra volt felmenő fázisában, tehát a film, a szépirodalmi

alkotások, a képzőművészet és a zene volt az úgynevezett társadalmi figyelem középpontjában, ami azt jelenti, pénze is volt, sokszor kísérletekre is, vagy államilag támogatott, úgynevezett „hivatalos” művészek alkotásaira is, most a kultúra alapja, szervezetének magja védekezik. A maga is erősen kétségbeesett középosztály védi a kultúrát, ragaszkodik hozzá, még a rosszabbá váló körülményei között is áldoz rá, mert úgy látszik, ő érzi legvilágosabban, hogy nélküle elveszett, értelemnélkülivé válik, létalapjától fosztatik meg. Ez a vékonyka és önmagában is megtámadott normaőrző réteg az, amelyre ma a szélesebben fölfogott magyar kultúra támaszkodik, különben lassan kivesszne az elit kultúra lába alól, s akkor az nyugodtan kergetőzhetne az európai kultúra széles mezején, mint a ballangó a bánáti szikeseken.

1998. március 31.

A KULTÚRA REFORMJAI

Érdekes és gondolatébresztő műsort néztem szombat éjjel a Magyar Televízió Mélyvíz című vitafórumában. A riporter azt a négy minisztert hozta a stúdióba, akik Magyarországon a művelődést irányítják 1990 óta, azaz az első többpárti változások óta. Ott ült a kamera előtt Andrásfalvy Bertalan, az Antall-kormány első művelődési minisztere, aki két évig irányította nemcsak a minisztériumot, hanem aki valóban szabad kezet kapott rá, hogy az úgynevezett szabad változásokat bevezesse, a több évtizede uralkodó szocialista bürokráciát kitessekélje, a nyugati formájú törvényhozást meghonosítsa az országban. Ott volt Mádl Ferenc akadémikus, aki ezt a kezdeményezést megkísérelte tovább vinni, aztán Fodor Gábor, aki a Horn-kormányban vette át az irányítást, és aki rögtön országos változási terveket hozott nyilvánosságra, de akinek alig egy évig tartott az uralma, s végül megjelent Magyar Bálint is, a ma aktuális miniszter, aki immár harmadik éve vezeti ezt a tárcát. A stúdióba meghívottak sem voltak akárcik, hiszen ott volt a *Valóság* című folyóirat főszerkesztője, *A kulturális változások az utóbbi tíz évben* című könyv szerzője, egyetemi rektorok és hasonló illetőségű hozzászólók. Folyt is a vita annak rendje és módja szerint, hiszen ezek mind jóbeszédű emberek, de ami nekünk, külföldi magyaroknak érdekes, az főleg nem a vita mondatainak tartalmából, hanem a vita civilizáltságából, irányultságából és a résztvevők gondolkodásmódjából sugárzott. Engedjék meg, hogy ezt elmondjam. Először is a magunk helyzetéhez hasonlítanám az anyaországit. Nagyon nagy a különbség. Az anyaországban is átélték az épülő szocializmus rendszeres reformkorszakait, a folytonos útkeresést, a mindig és mindig „újnak” nevezett időket, de amíg mi ma megrekedtünk a „mindenáron megőrizni a menthetőt” filozófiájánál, ők az Antall-kormány színrelépése óta szinte egy reformkorszak eufóriájában, a meg-

újulás megdicsőülésének idejében érzik magukat. Amíg mi az utóbbi tíz évben az ország széthullása miatt általános ijedelemben és sokszor csöndes lapulásban éltünk, addig az anyaországiak a végre szabadon kimondható igazságok, a régi sérelmek orvoslásának lázában, a *magunkképéreformálunk* törvényalkotás teremtési lázában égtek. És még egy nagy különbség. Amíg mi a törvénykezés teljes központosításában, a leghitványabb intézkedés Belgrádban történő hitelesítésének és hivatali elintézésének folyamatában leledztünk, ők szabadon vitathatták a náluk is hiteles „központ és periféria” nevezetű dilemmát, a hatalmas országos intézmények és az oly szükséges helyi életes kis intézmények érdekeinek állandó ellentmondását. Ami magát a műsort illeti, ott több szó esett az oktatásról, mint a kultúráról, ami a számarányokat tekintve is természetes. Már a kezdet előtt eszembe jutott Vitányi Iván egy szellemes megjegyzése, amely szerint „a kultúra az, amivel a Kulturális Minisztérium foglalkozik”. Hát ez be is vált a következő órákban, a vita irányultsága mutatta, hogy anyaországunk legnagyobb művelődési dilemmája a mai napig az oktatás megszervezésében és irányításában rejlik, mert a négy miniszter és a résztvevők is főleg ezt tárgyalták, erről vitakoztak. Magyarországon, mióta kitalálták, azóta fő téma a Nemzeti Alaptanterv, az ún. NAT. Nagy annak a hatalma, aki beleszólhat, hogy mit tartalmazzon és hogyan valósuljon meg a NAT. Így hát a miniszterek, mind a négyen, főleg ezzel törődtek. Andrásfalvy Bertalan kezdte, neki tulajdonképpen könnyűnek tetszett a dolga, hiszen az volt a feladata, hogy kiirtsa az iskolákból a szocialista irányultságot, a marxizmust, ahogy ő mondta, „a brezsnyevi internacionalizmust”. De ez csak látszólag volt könnyű. Mert rombolni indulat kérdése, építeni viszont terv és elgondolás kérdése. Így aztán a NAT-nak nekimentek, de első indulatukban csak zűrzavart sikerült elérniük. Mádl Ferenc volt a négy miniszter között a legmagabiztosabb. Ő kerek perec kijelentette, hogy minden változás, amely a rendszerváltozás óta történt, tulajdonképpen neki köszönhető, s ha nem is az ő minisztersége alatt történt, mégis csak az ő intencióját követték, mikor meghozták. Ez persze túlságosan szubjektív fölényeskedés, de egy kis igazságtartalma is van. Ahogy én látom, valóban tovább dolgozott a minisztérium apparátusa az Andrásfalvy-féle terveken Mádl minisztersége alatt, viszont azokat valójában csak Magyar Bálint ideje alatt sikerült elfogadtani némi módosításokkal. Az már Mádl Ferenc ideje alatt látszott, hogy a bürokráción nem lehet kifogni, azaz a miniszter úr sok intézkedést úgy hozott meg, mintha azt ő találta volna ki, közben a Magyar Művelődési Minisztérium hatalmas és átfogó apparátusa bizony mögötte állt, és mondhatom, a mai napig sem csökkent sem számában, sem hatásában. Az sem véletlen, hogy ebben a vitában a legtöbbit az oktatásügyről beszéltek. Magyarországon is, akárcsak nálunk, a tanítók, tanárok, segédszemélyzet száma, az iskolákban dolgozók száma több mint tízszerese a művelődés más ágazataiban dolgozók számának. Mikor ők kiállnak valamiért, az tömegeket érint. Mikor a könyvtárosok, múzeumi dolgozók, színészek vagy festők lázonganak, az számbelileg csekély százalékot

érint. Így bizony Fodor Gábor is minden szép terve ellenére egykettőre távozott, mikor szembekerült az oktatásügyi dolgozók hatalmas tömegével. Azóta persze elfogadták a Nemzeti Alaptantervet, felújították az oktatás egész rendszerét, igyekeznek úgy viselkedni, mintha minden szükséges reform megtörtént volna, viszont vannak alapvető dilemmák, amelyeket nem oldottak meg (talán objektíve sohasem megoldhatók), hiszen nem tudtak határt szabni a kisközösségek iskola-szükségletének, mert Magyar Bálint maga mondta, hogy több mint ötven iskola dolgozik ma Magyarországon, amelyben kevesebb mint tíz tanuló tanul (összesen), s több mint száz iskolában több a tanár, mint a diák. Tehát a helyi szükségletek meg a központi célkitűzések közötti dilemmák ma sem szűntek meg. De ez tulajdonképpen természetes. Melyik az a kis közösség, amelyik lemondana iskolájáról, amikor az nemcsak a gyerekek otthonmaradását jelenti számára, hanem azt is, hogy még vannak, még működnek értelmiségiek a községben, tehát a szélesebb értelemben vett művelődést is jelképezi, meg aztán a perspektívát is a fiatalok számára, tehát az iskola léte beleszól a közösség jövőjébe, nemcsak kulturális, hanem gazdasági érvényesülésébe is. A vita legnagyobb része, ahogy ez várható is volt, nem is erről, hanem a Nemzeti Alaptantervről szólt, mert ez ma már egy bejáródott vitatéma Magyarországon, hiszen több radikális csoport ütközik körülötte, egyesek a teljes Nemzeti Irányultság, mások meg a Nagy Globálisság mellett szavaznak, s erre pontot tenni lényegében nem is lehet, úgyhogy egy, a lapokból és a folyóiratokból még számunkra is ismert frontfelvonalás ismétlődött meg a műsorban, ami a Nagy Tantervet illeti.

1998. április 7.

A KULTÚRA KÜLSŐSÉGEI

A magyar kultúra más területeinek változásairól a négy miniszter a múltkori beszélgetésben alig szólt, de szemmel láthatóan elégedettek voltak saját teljesítményükkel. Nos, el kell mondanom, hogy mi határon túliak túl(i) kevés tapasztalattal rendelkezünk ahhoz, hogy a lényeghez (ami ugye a megélhetési, az alkotási lehetőségek és az eredmények szent hármásából áll) hozzászóljunk, de annyival bizony bírnunk, hogy elmondjuk tapasztalatainkat, amelyek sokszor ugyan felületeseknek bátran mondhatók, de legalább biztos forrásból származnak, azaz átértük őket, és nem statisztikusok meg más pozitivisták sulykolták belénk papírizú adataikat. Tehát: lehetséges, hogy a két legutóbbi kormány működése alatt kitűnőbbnél kitűnőbb művelődési törvények születtek, de a magyar városokban a következő képet látja a hazalátogató: az utcákon egyre kevesebb a magyar címtábla. A *shopok*, *burgerek*, *store*-ok elszaporodtak kegyetlenül, a könyvesboltok meg elfogytak. Ha az ember mégis ráakad egy-egyre, akkor rá kell döbbsennie,

hogy klasszikus magyar irodalmat még ajándékba is csak véletlenül vásárolhat az unokájának. Csak két éve láttam Jókait, az idén láttam Mikszáthot, de Gárdonyi Gézát vagy ne mondjam, Pázmány Pétert keresve sem lehet találni. A könyvhétre megjelent hirdetésekéből látni, hogy az igen megszaporodott kiadóktól tartják a körülbelül nyolcezer kiadott címszó bűvös határát, de viszont mai magyar írók ezernél nagyobb példányszámban nem is nagyon jelennek meg, s a verseskötetek tirázsa lecsökkent a számítógépen is sokszorosítható háromszáz-négy száz példányra. Az azelőtt nemes egyszerűséggel konzumtermékeknek tartott áru teljesen előzönlötte a piacot, még jó, ha valaki Agatha Christie-vel foglalkozik, az összes aranyozott, ezüstözött, dombornyomással domborított könyvecskék írói ismeretlenek számunkra, szerencsére ismeretlenek is maradnak majd, de őket veszik mázsaszámra a mai magyar olvasók, és ugyanez a tendencia látható az újságstandoknál, ami a bulvármagazinok áradását illeti, ugyanez tapasztalható a lemezboltokban, ami a rockutáncok halmazát illeti, ugyanez élhető át a mozikban, ami a harmad- és negyedrangú amerikai krimik behozatalát illeti. A híres olvasó és képzett magyar társadalom teljesen védtelen volt az azelőtt kultúrmocsoknak nevezett szórakoztatóiparral szemben. Tolsztoj több százezres kiadása nem védte meg az olvasókat Sidney Sheldonnal szemben (csak tudnám, ki a fene az a Sidney Sheldon!), James Joyce képtelen védekezni Stephen Kinggel szemben. Azt viszont látom, hogy ez az eredmény (ami pesszimista véleményem szerint előre kiszámítható, várható és teljesen reális volt), sokkolja a barátaimat, és szinte senki sem tudja, miképpen lehetne visszaállítani az előbbi arányokat. Amint a miniszterek beszélgetéséből is láttuk, senki. Még csak nem is gondolkodnak erről. Azt hiszem, igazuk is van. De nem nagyon hiszek benne, hogy abban is igazuk lenne, miszerint a jelenlegi gazdasági körülmények között (emlegették is az úgynevezett GDP-t, azaz az egy főre eső nemzeti jövedelmet, mint valami imádságot, vagy inkább varázsszót, amely mindent megmagyaráz) a jelenlegi pénzüsszegeknél többet az isten se választhatna ki a magyar kultúrára. Közben a Magyar Írószövetség rendszeresen kapott értesítőjéből tudom, hogy a kiadókat támogató alapok alig kapnak kétszázötvenmillió forintot évente, a Kulturális Minisztérium nagylelkűen még százmilliót fordít a határon túli kiadás támogatására, de mondjuk ugyanakkor majd harmincmilliárd forint támogatást ad a rogyadozó Posta-banknak, vagy ennek felét az ugyancsak, fogalmazzunk enyhén, nem túlságosan kedvezően gazdálkodó Mezőbanknak. Röviden: egyszerűen össze sem hasonlítható összegek. Nem ugyanazon kategóriába tartoznak. Főleg azért, mert száz év múlva esetleg csak a történészek tudják majd, hogy mivel is foglalkozott a Mezőbank, viszont a ma háromszáz példányban megjelenő élő klasszikusokat minden gyerek tanulja majd az iskolákban. Ugyanazokat, akik hiába állnak sorban az említett bankok igazgatótanácsai előtt, egy fillért sem kapnak alkotásaik megjelentetésére. Ki emlékszik ma rá, hogy a magyar forradalmat melyik bank volt hajlandó pénzelni százötven évvel ezelőtt? A válasz: egyik sem.

Ma mégis a forradalmat ünnepeljük, és nem a „reálisan gondolkodó” bankokat. A könyvhéten látszik, hogy még az így kínlódó könyvpiac is nagyon jó a holland, a német és az angol cégeknek, hiszen minden nagyobb és színesebb könyv mögött, főleg a térképek, atlaszok, világtörténetek, szakácskönyvek és lexikonok mögött ők állnak nemzetközi hálózatukkal, aminek egy előnye van: a magyar kisdíák is egységes európai kiadványokból tanulja majd a tudnivalókat, és egy hátránya is: saját nemzeti történetét kénytelen függelékként átlapozni, hiszen nemigen jut be az egységes piac számára készített részbe. A számszerű adatok bizonyítják, hogy az előny a világ szellemi mozgását kísérő friss kiadványok megjelenési lehetőségében van. Ma már nem kell a kollégáknak magyarázni, hogy ki Konrad Lorenz vagy ki Fukujama, ők is olvassák magyarul őket, ahogy mi valamikor büszkék voltunk rá, hogy mi szerbül egy időben olvashattuk a francia vagy az angol filozófusokat a hazájukbeli megjelenéssel. És ha már az irodalomnál tartunk, akkor engedjék meg, hogy azt helyeseljem, megnőtt az ismeretközlő irodalom aránya, többen olvasnak szakirodalmat, sokan forgatnak szociológiai, történelmi könyveket, amint hogy csak helyeselhettük azt is, hogy nyílttá vált a konkurenciaharc a könyvkiadók között, nagyon sokan vannak a vásárokon, viszont ez egyelőre nem hozott minőségi változást, és ha nem alakul valami erről gondoskodó szerv, mint amilyen a Nagy-Britanniában vagy Franciaországban működő Könyvtanács, amelyek minden kapitalista duma ellenére igenis évtizedekre előre stratégiát dolgoznak ki saját kultúrájuk védelmére, akkor a magyar kultúra újabb fényes Világost szenved, mert a könyvet ez a különben is picinyke piac saját maga nem pénzelheti, amit meg mégis pénzel, az egyre inkább a giccs, a dombornyomású, ezüstös betűkkel kirakott Sheldonok meg Kingek elmeszüleménye, s a folyamatosan csökkenő vásárlási példányszám mutatja, hogy lassan majd már Konrád György, Nadas Péter vagy a tekintélyesnek titulálható médiapropagandában legjobbnak minősített Esterházy sem fog tudni megélni művészetéből. Jó, hogy megjelentek a politikai bestsellerek, a hasznos és azelőtt nem kapható ismeretterjesztő művek, a hiánypótló népszerű tudományos művek, a világban népszerű gyerekkönyvek a könyvvarusoknál, de a befogadókészség, a vásárlási készség olyan nagy arányban csökkent, hogy az már veszélyeztetni látszik a művelődés egészét. Elvártam volna, hogy a miniszter urak erről se feledkezzenek meg.

1998. április 14.

KIÉ A MAGYAR KULTÚRA?

A négy magyar művelődési miniszter sok mindenféléről beszélgetett, de egy megismételt kérdésre egyiküknek sem nagyon akarózzott válaszolni. A kérdés pedig körülbelül úgy hangozott, hogy kié a magyar kultúra? Olyan értelemben tették fel, hogy kinek a tulajdonában vannak a nagy összegeket érő és kulturális kincset jelentő épületek, műkincsek, kinek a tulajdonát képezik a szellemi központok és persze, kinek a kötelessége pénzelni őket? Mert a beszélgetésből egyértelműen kiderült, hogy az elmúlt nyolc év alatt sikerült egy csomó új törvényt hozni, és mindegyik miniszter büszke is volt az ő idejében meghozott szabályokra, hajlandó volt értük kiállni, védeni és magyarázni őket, de mint annyiszor, s nemcsak Magyarországon, amikor a finanszírozás, eltartás, szinten tartás, fejlesztés profán adatai kerülnek előtérbe, hirtelen még a minisztereknek is kevesebb lesz a mondanivalójuk. Elég a statisztikai évkönyveket elővenni. Nincsenek meg nekem a tavalyi adatok, de a sokat emlegetett GDP-ből a magyar kultúra 1991-ben 3,6 százalékban részesedett, ami 1996-ra már csak 3,2 százalékra csökkent. S ha tudjuk azt is, hogy a nemzeti átlagjövedelem is csökkenő irányzatot mutatott a rendszerváltás első hat évében, akkor ez az adat még rosszabb színben tünteti föl a változtatásokat. A statisztikai évkönyvekből az is látszik, hogy körülbelül ugyanilyen arányban csökkentek a szociális, az egészségügyi és a jóléti kiadások is, ami nemes egyszerűséggel civilizációs hanyatlásnak is nevezhető, és aminek következményeit mi akkor érezzük, mikor az anyaországbeli barátainkhoz látogatunk, s kénytelenek vagyunk meghallgatni panaszaikat, amelyek lehetnek kisebbek, mint a mieink, lehetnek könnyebb fajsúlyúak, könnyebben átélhetőek, de bizony az adatok azt bizonyítják, hogy létezők, igaziak, életesek. Biztosan nem vagyok egyedül, aki azzal a szerencsétlenséggel dicsekedhet, hogy több barátját is az utcára tették. Ugyanis, amíg a kulturális ágazatban a foglalkoztatottak száma 1989-ben több mint hatvanegyezer volt, addig ez a szám az Antall-kormány működése alatt negyvenötezerre csökkent. A miniszter urak szerint ez a csökkenés ugyan kisebb mértékű volt, mint a nemzetgazdaság egészében, amelyben elérte az ötvenkilenc százalékot is, de bizony ez sem könyvtáros ismerősömet, sem egy kutatási intézet szélnek eresztett tudósát nemigen vigasztalta. Azt hiszem, a kultúrára is az vált jellemzővé, ami más ágazatokban is megszokottá lett; az embereknek egyszerre volt úgynevezett első, második és harmadik foglalkozása is, a megélhetés minőségi határait egyre jobban kapkodva, idejüket több munkalehetőség között elaprózva kergették. Ami a másik nagy, és ahogy innen a határon túlról látom, még mindig nem teljességében megoldott kérdéskört jelenti, az a tulajdonformák reformja volt. Arra is vonatkoztatható a kié a magyar kultúra kérdése. Mert az állami tulajdon lebontása folyamán lassan-lassan világossá vált, hogy nem lesz elegendő a régen általánosan államnak nevezett vagyont, intézményeket, épületeket,

központokat, szellemi műhelyeket csak országos és önkormányzati tulajdonokká változtatni, egész sor értéket pedig egyszerűen magánosítani és többé nem törődni vele. Még az egyszerűnek tűnő eseteket, mint amilyen a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonjoga sem voltak képesek egyszerűen megoldani. Az persze világos volt, hogy az Akadémia szőröstül-bőröstül országos jelentőségű, tehát országosan finanszírozandó is. Kiderült viszont, hogy nagyon sok önállóan működő intézet tartozik szervesen hozzá, kiadója van (zárójelben jegyzem meg, hogy szegényszemre azt is eladták a külföldieknek, úgy látszik, nem bíztak benne, hogy az akadémia elég megjelentetnivalót képes termelni), kísérőszolgálatai vannak, amelyek ügyét valamiképpen, ha kardcsapással is, de rendezni kellett. Nos, ebbe a sorba tartoztak a nagy országos közgyűjtemények, múzeumok, történelmi kultúrjavak, amelyeket azelőtt államigazgatási tulajdonként kezeltek. Ezt némileg ellenpontozták az önkormányzati, majdnem azt mondtam, öngazgatási tulajdonként kezelt területi jelentőségű intézmények, amelyek a fejlettségtől való függőségben az ország különböző részein különböző gyakorisággal és különböző nagyságrendű követelésekkel jelentek meg. Nos, azt kell mondanom, hogy a költségvetés jelenlegi kivonulása ezekből az intézményekből eléggé felemás volt, kiderült, hogy sok helyütt nem is lehetséges, és az eredmények is felemásak. Alakult ugyan egy egész sor alapítvány meg egyéb, úgynevezett nonprofit intézmény, amelyek névleg magukra vállalták eme kultúrintézmények pénzelését, de ha kissé megkaparjuk a pénzek eredetét, akkor azt látjuk, hogy ezek is költségvetési eredetűek, tehát a forma változott, és a régi helyett újabb csoport bürokrata vette át az irányítást, de igazi átmenet, amelyben annyian reménykedtek, és igazi föllendülés, amelyben annyian hittek, sajnos nem következett be. Nem véletlenül emlegették a beszélgetés egész ideje alatt a miniszterek a GDP-t, az állami bevételt, a költségvetés lehetőségeit. A jelenlegi finanszírozási mechanizmus egyáltalán nem fordítottja a pártállaminak, sőt sok helyütt csak a hivatalnoki kar változott, az irányítás keménysege egyáltalán nem csökkent. A statisztikákból az is látszik, hogy igazi nagy magánsezmények, nonprofit létesítmények, művelt mecénások és önzetlen művészpártolók nincsenek. Az elszegényedés csak azt mutatja, hogy az államnak a kultúra finanszírozásában betöltött szerepe nemhogy csökkent volna, hanem azáltal hogy kevesebbet ad, ez a szerep megnőtt, mert csak ott működőképes igazán a kultúra, ahol az állam vagy az önkormányzat, akár az alapítványokon keresztül is odajátszva a pénzt, tovább segíti. A magyar állam becsületére legyen mondva, ez a segély, irányultsága és eredményessége ugyan bírálható, de továbbra is fennáll. Sokat kell még szabályozni, sok törvényt meg kell még változtatni, de főleg sokat kell még az országnak gyarapodnia, hogy ezeken az állapotokon objektíven változtatni lehessen. Ha átmegy Magyarországra az ember, látja, vannak magánkönyvkiadók, galériák, könyvesboltok, mozik, hangversenyrendezők, tévéstudiók, újságok és folyóiratok is. Küzd a megélhetésért a magánszektor is. De csakhamar megérzi, ez csak a kezdet, az igazi

nagy pénzeket még az állam adja. Ha ezért harcoltak a miniszterek, nem kell szégyellniük magukat, az átmenet éveiben csak segítették fennmaradni, élni a magyar kultúrát.

1998. április 21.

MIÉRT NINCS STRATÉGIA?

Ha összegezni szeretném, hogy végül is mi mindent tudtam meg a mai magyar kultúráról a legutóbbi négy magyar művelődési minisztertől, akkor két dolgot kellene kiemelnem. Egyrészt, mind a négyen egybehangzóan az Európához való csatlakozásról, a fejlesztés szükségességéről, a kultúrára vonatkozó rendelkezések modernitásáról beszéltek. Másrészt, ugyan egyiküktől sem hallottunk olyan fejlődési stratégiáról, még ilyen stratégia elemeiről sem, amellyel a hangoztatott elveket, célokat el lehet érni. Igaz, be kell vallanom, Fodor Gábor kultúrára vonatkozó tervezetét, amelyről szó esett, nem ismerem, lévén, hogy ottani újságokhoz nem jutottam hozzá, az itteniek meg erről nem írtak. A tévébeszélgetésben azonban ilyen stratégia elemei, mondom, nem mutatkoztak meg. Az látszott, ami nagyon messziről is látszik, és nyilvánvaló; ahogy a mai magyar társadalom igyekszik nyugati országok példáját követni, még akkor is, ha az pillanatnyi érdekeinek vagy részérdekeinek nem felel meg, a kultúrában is így cselekszik. Az állam igyekszik kivonulni a kultúrába való beavatkozásból, de nemcsak szellemiekben, hanem anyagiakban is. Az állami finanszírozás csökken, a szegényedő rétegek kultúrára való költekezése egyre inkább csak a tévéelőfizetésre, videoszalagok, lemezek és CD-k vásárlására szorítkozik, az alapítványok meg a civil szervezetek befolyása nőhetne, de nekik sincs erre elég pénzük. A nyugati módra való áttérést a magyar kultúra rövid távon nyögve nyeli, szenved, küzd vele. Nagyon sokszor csak úgy élük át a válságos időszakot egyes intézmények, hogy a régi elit összefonódott tagjai még összetartanak, „juttatnak” esetleg úgy, hogy az állam, mintegy „becsapva” a nyilvánosságot, egyes alapítványokat mégis a költségvetésből táplál. Ez sokáig nem tarthat, egyrészt a régi kapcsolatrendszer fölbomlóban van, másrészt a demokrácia fejlődésével minden tétel átvilágíthatóvá válik, és a költségvetés még az ilyen „jótékony csenést” sem viseli el. A megoldás, amelyről, ismétlem, nem nagyon beszéltek a miniszterek, egyrészt a lakosság lassú anyagi helyreállításában lehet, hogy legalább egy középrétegnek jusson majd könyvre, színházra, festményekre, kultúrára, másrészt meg az állam nyilvános kiállításában az el nem hanyagolható, a fejlődés érdekében szükséges intézményrendszer és művelődési szint megtartása mellett, mert hiszen azt nem lehet csak közhelyként ismételtetni, hogy az ország gyors európai csatlakozását elősegíti a

kultúra fejlettsége, ezt, ha komolyan vesszük a kimondott szavakat, akkor pénzbeli juttatásoknak is követniük, támogatniuk kell. Ha a jelenleg össze-összecsapó ellentmondásokat tekintjük, senki sem irigyelheti sem a jelenlegi, sem a megválasztandó művelődési minisztert Magyarországon. Hiszen egyrészt mindenki szeretné tartani az eddig elért szintet, másrészt mindenki azt követeli, hogy faragják le az úgynevezett közfogyasztást. Egyrészt mindenki örül, ha a kiadott könyvek száma növekszik, ha az új filmek száma eléri a tíz évvel ezelőtti szintet, ha egyre több lemez, egyre több kazetta jelenik meg, mindenki örül, ha kimutatják, hogy a színelőadások száma nem csökkent, ha a magyar művészek külföldi vendégszereplésre utaznak, másrészt meg kimondott elvként tartják számon, hogy csak az a mű érvényesüljön, amely a hazai piacon képes eltartani magát, akár csak nyugaton. Hát ez a két dolog, ahogy anyaországunkban szokás mondani: nem jön össze. Az a civilizációs lejtő, ami érezhető volt a gazdaságban és széles rétegek életszínvonalában is, amikor hazalátogattunk, az valamiképpen érezeteti hatását a kultúrában is. Egyre nő ismerőseink száma, akik beszéd közben elmondják, hogy ma kevesebb könyvet vesznek, kevesebbszer járnak színházba, nem jut nekik festményre, szőnyegre, kerámiára a havi fizetésből. Egyre több ismerősünk vállal mellékmunkákat, egyre többen dolgoznak magánvállalkozóknál, ahol nem éppen érvényesül a régi szocialista nóta a nyolc óra munkáról meg a nyolc óra pihenésről. Azt akarom mondani, hogy mi, határon túliak is érezzük, nőtt a veszélyeztetett helyzetűek száma, akiknek nincs erejük a kultúráról filozofálni. Akik gazdaságilag középréteghez tartozó értelmiségiek voltak, azok lejjebb csúsztak, idejük se, pénzük se a régi szint megtartására. Akik többet dolgoznak, gyorsabban akarnak pihenni, vagyis kénytelenek felületesebbekké válni, csupán szórakozni akarnak. Talán még elszomorítóbb, hogy közöttük is csökkent a kultúra tekintélye. És nem arra gondolok, amire Illyés Gyula panaszkodott, hogy a magyar íróknak kell még a csatornázásról is cikkeket írniuk. Egyszerű ellenőrizni, a mai magyar olvasók közt, ezt a tavaszi könyvvásáron láttam, nincs még csak kedvenc író sem. Nincs sikerkönyv, nincs vitatott téma. A mai magyar filmekre egy-egy moziban alig jut száz néző. Több a galéria, de csökkent a kiállításokat látogatók száma. Ami összeszorítja a szívemet, erről még a miniszterek sem beszélnek. Illedelmes csend veszi körül a magyar kultúrát, mint a lassan fogyó beteg ágyát. Ezt nem szerette magatartásként a lázadó Petőfi: „Ágyban, párnák közt halni meg . . .” Most nem az ő ideje tart. Ha a beteget gyógyítani szeretnénk, a diagnózis felállítása után hatásos gyógymódot kell alkalmazni. Ha a letargiába csúszó magyar művelődést fel akarja valaki rázni, hosszú távú és reális tervet kell készítenie a fogyatkozás, a hanyatlás megakadályozására. Ezt hiányoltam a miniszterek szavaiból, az órákig tartó beszélgetésből. Lehetséges, hogy még fölülről, országos vezetői pozícióból se látszik a jelenlegi lejtő vége? Nincs gyógymód, amely kiszedné a beteget az

ágyából, csak a párnákat lehet gyengéden megigazítani? Elkedvetlenítő állapot. Vigasztal, hogy sokkal veszélyesebb helyzetekből is kimenekült már a magyar társadalom, fölcsillantotta értékeit a magyar kultúra. Bízom benne, hogy stabilizálódik az ország, és végre nem mulandó pártérdekek alapján választják majd a szakértőket, vezetőket, irányt adókat. Bízom benne, hogy nem csupán beszélnek róla, tesznek is a művelődésért, hiszen valóban fejlesztési érdek. Bízom benne, hogy a válság első, ütősszerű hulláma elmúlt. Nem egyedül a miniszterek tehetnek a magyar kultúra érdekében, de ideje lesz már, hogy a valósággal szembenézzen a magyar társadalom, és azt tegye, amit jövője kíván.

1998. április 28.